

Stockholm den 29 januari 2025

Socialdepartementet
s.remissvar@regeringskansliet.se

Ökad trygghet och säkerhet på särskilda ungdomshem och LVM-hem – slutredovisning angående frågor om Statens institutionsstyrelses särskilda befogenheter (Ds 2024:26) diarienummer: S2024/01907

1. Inledning

Barnrättsbyrån är en unik funktion med oberoende barnombud som erbjuder barn socialt och juridiskt stöd, råd och praktisk hjälp i alla frågor som rör deras rättigheter. Barnrättsbyrån yttrar sig med utgångspunkt i uppdragsarbetet med barn och unga samt barns rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barnrättsbyråns remissvar är begränsad till frågor som berör barn som vårdas enligt LVU, eftersom det huvudsakligen är den målgrupp av barn som Barnrättsbyrån möter i sitt löpande arbete.

Under de senaste åren har Barnrättsbyrån arbetat särskilt inriktat på rättighetsfrågor kopplade till barn och unga placerade inom Statens Institutionsstyrelse (SiS). Arbetet har bland annat resulterat i rapporten "...och jag kunde inte andas" – en granskning av våld mot barn på de statliga ungdomshemmen 2021 samt uppföljande rapporter 2022, 2023 samt en som publiceras inom kort avseende 2024. Rapporterna visar att trots omfattande insatser och åtgärder är situationen för barn på SiS fortsatt alarmerande. Det går inte att dra slutsatsen att varken våld mot barn eller andra missförhållanden inom myndigheten minskar, tvärtom. Vår granskning "Vem ska tro på mig?" från 2023 visar också på allvarliga problem med sexuella övergrepp och kränkningar mot barn på de statliga ungdomshemmen, att detta är ett strukturellt problem och att barnens egna uppgifter om sexuella övergrepp stannar inom SiS, trots att de enligt lag ska anmälas till åklagare och IVO.

Mot bakgrund av de omfattande och allvarliga brister vad gäller hanteringen av befintliga särskilda befogenheter som myndigheten uppvisar¹, fått allvarlig kritik för², och inte lyckas åtgärda trots omfattande insatser, åtgärder och reformer avstyrker Barnrättsbyrån:

- utökade möjligheter till avskiljning av ordnings- och säkerhetsskäl
- utökade möjligheter till kroppsvisitation
- utökade möjligheter till rumsvisitation
- elektronisk övervakning

2. Övergripande synpunkter

Barnrättsbyrån ser med stor oro på hur inskränkningar av barns rättigheter föreslås och genomförs i rask takt, i synnerhet för barn inom samhällsvården. Varje enskild åtgärd kanske inte uppfattas som särskilt inskränkande och kan tyckas vara rimlig. Men de olika förslagen och åtgärderna behöver ses i sin helhet, vilket idag är utmanade eftersom så många utredningar pågår parallellt.

Barnrättsbyrån anser i likhet med Kriminologiska institutionen på Stockholms universitet och vad som anförs i deras remissyttrande om att den nu aktuella utredningen på flera sätt är undermålig. Vidare har förslagets eventuella risker och negativa konsekvenser för barn inte utretts tillräckligt väl och argumenten för att införa flera av förslagen motiveras utifrån den enkätstudie som genomförts inom ramen för Ds 2024:7. Studien är enligt Kriminologiska institutionen inte trovärdig utifrån ett forskningsmetodologiskt perspektiv, då den genomförts på ett sätt som strider mot god forskningssed. Som exempel har SiS fått vara med och utforma frågorna och välja ut barn och unga som fått svara på enkäten. Dessutom är flera av frågorna formulerade på ett sätt som även det går emot vedertagen forskningsmetod då frågorna är ledande och styrande.

Frågorna har också ställts till barn som är föremål för pågående tvångsvård vilket i sig kan påverka svaren. Dessa brister innebär i sin tur att barnrättsperspektivet genom hela utredningen faller, och likväl de argument utredaren framhåller om att

¹ Barnrättsbyråns rapporter från 2021, 2022 och 2023.

² Inspektionen för vård och omsorg. Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021-22. 2023, Riksdagens Ombudsmän. Initiativ om platsbristen på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem. Beslut 2023-02-08, dnr 5633-2022. Riksdagen. Socialutskottets betänkande 2021/22:SoU37 Vård av unga vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem. Riksrevisionens granskningsrapport, SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga (RiR 2024:7).

vissa barn är positiva till exempelvis elektronisk övervakning i samband med utevistelse.

I tillägg till detta vill vi framföra att Sverige genom barnkonventionen har förbundit sig till att göra barn delaktiga i beslut som rör dem och vi menar att utredningen och dess förslag har stora brister utifrån ett barnrättsperspektiv.

I motsats till denna utredning vill vi lyfta SOU 2023:40 och SOU 2023:66 som på föredömliga sätt arbetat med barns delaktighet både vad gäller utredningarnas utformning, förslag och återkoppling till de barn och unga som deltagit i utredningsarbetet.

Barnrättsbyrån anser att den statliga tvångsvården bör reformeras helt i enlighet med Dir 2024:13. I väntan på en sådan reform måste god bemanning med personal som har fullgod kompetens utifrån ungdomarnas behov, prioriteras.³ Vidare måste placerade barn få tillgång till oberoende barnombud som de kan vända sig till när deras rättigheter kränks.

Den nu aktuella utredningen lägger en allt för ensidig vikt vid ytterligare särskilda befogenheter som den enda lösningen på de säkerhetsproblem som finns. Vi vill tydliggöra att tvångsåtgärder aldrig får användas som ett sätt att kompensera för bristande resurser och kompetens. Utöver ett skifte i barnsyn anser vi också att det i väntan på en reformerad tvångsvård måste läggas större vikt vid personalens attityd och förhållningssätt, dvs ett dynamiskt säkerhetsarbete.

Kapitel 5 – Avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl

Barnrättsbyrån avstyrker förslag om utökade möjligheter till avskiljning av ordnings- och säkerhetsskäl. Åtgärden är allt för långtgående sett till syftet att förhindra avvikningar, och riskerar även att diskriminera flickor.

Utredningen föreslår att SiS ska kunna fatta beslut om avskildhet av ordnings- och säkerhetsskäl på särskilda ungdomshem för barn som vårdas på låsbara enheter – oavsett säkerhetsklass. Förslaget är en implementering av fängeslagen i en vårdlagstiftning för barn.

³ Se bl.a. Riksrevisionens granskningsrapport, SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga (RiR 2024:7), där rekommendationer lämnas om att säkerställa personalens kompetens utifrån ungdomars behov.

Enligt barnkonventionen har barn rätt till frihet från alla former av våld samt rätt till frihet från diskriminering. Barnrättsbyrån har genom åren rapporterat om våld i samband med avskiljningar på SiS. På tio år har avskiljningar och "ej fullföljda avskiljningar" fördubblats. År 2023 nåddes den högsta nivån någonsin⁴ och utifrån vårt arbete med kommande uppföljningsrapport avseende 2024 ser situationen ut att fortsatt förvärras. "Ej fullförda avskiljningar" är fysiska ingripanden, som enligt Barnrättsbyråns rapport innebär att barn utsatts för våld i form av smärtförande grepp tekniker och nedläggningar. Bara under 2023 fattades 971 beslut om avskiljning på SiS-hemmen. Avskiljningsbefogenheten slår allra hårdast mot unga flickor.⁵ Det är fem gånger så hög risk att bli utsatt för avskiljning som yngre flicka.⁶ Även många andra barnrättsorganisationer och myndigheter har rapporterat om brister i hur SiS använder sig av tvångsåtgärder och särskilda befogenheter. Exempelvis IVO har redovisat en larmrapport om att avskiljningar används på ett olagligt sätt, och ytterst hotar de placerade barnens fysiska säkerhet och liv.⁷ Även FN:s barnrättskommitté har uttryckt en djup oro för de rapporter som har lämnats om våld och sexuella övergrepp mot barn i tvångsvård.⁸

Utredningens förslag innebär en möjlighet till SiS att fatta ett kollektivt beslut vid ordningsstörning som träffar flera barn. Det frångår den gällande ordningen om att en avskiljning ska föregås av en individuell bedömning som ska gå i linje med det enskilda barnets behov. Utredningen menar att tvångsåtgärden alltid ska föregås av en proportionalitetsbedömning, och att en avskiljning av ordnings- och säkerhetsskäl inte får användas som en bestraffande eller disciplinär påföljd. Vi ifrågasätter om detta kommer vara möjligt i praktiken, mot bakgrund av de missförhållanden som vi redan har rapporterat om i samband med avskiljningar, samt den rättsosäkerhet som uppstår vid kollektiva beslut som inte kräver en individuell prövning. Dessutom ska det enligt förslaget inte krävas att barnet under avskiljning av ordnings- och säkerhetsskäl är under ständig uppsikt, i motsats till hur befintlig avskiljning enligt LVU 15 c § är utformad. I utredningen anförts det att detta skulle innebära att åtgärden ses som mindre ingripande. Vi ser med oro på detta förslag då ett sådant förfarande innebär att barnet/ungdomen kommer att lämnas

⁴ Statistik för år 2024 är inte sammanställt ännu.

⁵ Barnrättsbyrån (2024), Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2023, s. 5. Se även <https://www.ivo.se/aktuellt/nyheter/2023/allvarliga-missforhallanden-pa-sis-sarskilda-ungdomshem-for-flickor/>.

⁶ Barnrättsbyrån (2024), Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2023, s. 4.

⁷ Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021-2022, redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345.

⁸ FN:s barnrättskommitté, CRC/C/SWE/CO/6-7, p. 25 (d).

ensam i sitt rum, potentiellt med tillgång till föremål som kan användas för att skada sig själv.

Barnrättsbyrån anser att det finns en allvarlig och grundläggande problematik kring våld och missbruk av särskilda befogenheter på SiS som måste hanteras. Svaret på dessa problem är knappast införandet av ytterligare särskilda befogenheter till SiS. Vi ser en klar och tydlig risk att ytterligare en grund för avskiljning enbart kommer bidra till ökade incidenter av våld från personal mot de barn som är tvångsplacerade – där unga flickor enligt statistiken drabbas hårdare och därmed riskerar att diskrimineras på grund av könstillhörighet.

6.7.1 - Elektronisk övervakning för de som vårdas med stöd av 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga

Barnrättsbyrån anser inte att det finns ett behov av att förena utevistelser med elektronisk övervakning. Ett villkor om att förena utevistelse för barnet med elektronisk övervakning är allt för långtgående. Eftersom beslutet inte heller kan överklagas är det dessutom högst rättsosäkert.

Utredningen föreslår att barn som vårdas enligt 3 § LVU i vissa fall ska kunna övervakas med elektroniska hjälpmedel, exempelvis vid utevistelse. Elektroniska hjälpmedel får användas om det behövs med hänsyn till risken för att den unge begår brott eller undandrar sig vård. Utredningen motiverar åtgärden huvudsakligen med att det finns ett behov av att förhindra avvikningar.

Barnrättsbyrån ställer sig frågande till om införandet av elektronisk övervakning verkligen kommer leda till att barn, som annars inte hade beviljats utevistelse, kommer ges möjlighet till fler utevistelser. Utifrån SiS nuvarande riktlinjer och tillämpning, verkar det som att de barn som förslaget avser – dvs. barn med risk för avvikningar eller brott – ändå inte skulle få fler utevistelser, även med elektronisk övervakning som villkor. Av den anledningen ifrågasätter vi hur förslaget svarar mot sitt eget angivna syfte.

Fotboja är oproportionerligt

Alla åtgärder mot barn måste vara **proportionerliga** och hänsyn måste tas till **barnets bästa**. Elektroniska övervakningssystem, så som fotboja, utgör en inskränkning i barnets rätt till integritet samt rörelsefrihet. Ett beslut om att ett barn

ska bära fotboja måste vara nödvändigt och proportionerligt eftersom det innebär en rättighetsinskränkning.

Barnrättsbyrån vill understryka vikten av att elektronisk övervakning inte används i stället för närvaro av stöttande och vägledande vuxna i form av behandlingspersonal.

Den föreslagna möjligheten för SiS att förena en utevistelse med elektronisk övervakning gäller alla barn oavsett säkerhetsklass. Förslaget är långtgående och riskerar att träffa en bredare grupp av barn och unga än vad som kan anses behövas för att uppnå syftet att förhindra avvikningar – även barn och unga som enligt dagens bestämmelser får utevistelse utan någon övervakning. Med tanke på den inskränkning i barnets rätt till integritet samt rörelsefrihet som fotboja medför kan det inte anses vara förenligt med barnets bästa att införa en straffrättsliknande åtgärd inom ramen för vad som egentligen är tänkt att vara en vårdande och behandlande lagstiftning. Förslaget är därmed oproportionerligt.

Förslaget är rättsosäkert

Tidigare har villkor som meddelas i samband med utevistelse meddelats den unge i enlighet med SiS interna riktlinjer. Det är därför visserligen positivt att villkoren numera förtydligas i lag. Faktum kvarstår dock att ett beslut om tillstånd till utevistelse fattas av SiS enligt 15 a § LVU och att ett sådant beslut inte är överklagbart.

FN:s barnrättskommitté uttalar i sin allmänna kommentar om barnets rättigheter till den digitala miljön **att digital övervakning av barn inte bör kunna äga rum utan rätt att invända mot övervakningen – innefattande även vårdmiljöer.**⁹ Med tanke på den inskränkning som elektronisk övervakning utgör i ett barns rätt till integritet och rörelsefrihet, bör barnet ha en möjlighet att överklaga beslutet och därmed även, om barnet är under 15 år, ha rätt till ett offentligt biträde i frågan.

⁹ FN:s barnrättskommitté allmänna kommentar nr. 25, CRC/C/GC/25, p. 75 (i svensk översättning via Barnombudsmannen).

Fotboja hör inte hemma inom en skyddslagstiftning

Fotboja är en åtgärd som idag återfinns inom ramen för en straffrättslig påföljd. Barn som är omhändertagna enligt 3 § LVU är inte dömda för brottslighet och lagen är avsedd att vara en skyddslagstiftning med fokus på vård och behandling. Även barn under 15 år, som är placerade enligt 3 § LVU på grund av ett kriminellt beteende, är inte straffmyndiga och får inte dömas till påföljd. SiS särskilda befogenheter ska inte användas som ett straff.

Att barn och unga placerade på SiS ska få en värdig vård och tillvaro, där utevistelse måste ses som ett grundläggande behov för ett barns hälsa och utveckling, kan inte vara avhängt användningen av en tvångsåtgärd eller straffrättslig påföljd. Rätten till utevistelse måste tillgodoses med andra medel.

En fotboja kopplas starkt ihop med en straffrättslig påföljd och innebär att barn och unga uppfattar det som en straffrättslig påföljd, och kan riskera att ett barns kriminella identitet befästs. Även utredningen om den så kallade "mellantvångslagstiftningen" (Ds 2024:30) har redovisat resultat på danska erfarenheter av fotboja på barn i syfte att förebygga brott och avvikelse. Åtgärden bedömdes ha låg effekt och ansågs inte kunna ersätta exempelvis en god vuxennärvaro.¹⁰

Många av de barn som Barnrättsbyrån möter bär med sig svåra erfarenheter av kontakter med myndigheter och vuxenvärlden i stort. Genom att bekräfta och möta upp barn och ungas erfarenheter kan vi bidra till att bygga upp tilliten till vuxenvärlden. Ett gott behandlingsarbete med barn och unga tar sin utgångspunkt i att skapa relation, allians och trygghet. Att i en miljö som syftar till att ge vård och behandling, belägga barn och unga med fotboja, riskerar att skapa distans mellan barn och behandlingspersonal och motverka vårdens syfte. Att belägga ett barn - som varken har begått brott eller avtjänar ett straff - med fotboja, när det ska utöva sin rätt till rörelsefrihet, riskerar i stället att verka stigmatiserande och öka barn och ungas misstro till sociala myndigheter. Åtgärden riskerar därför att vara kontraproduktiv.

¹⁰ Se Ds 2024:30, en lag om insatser inom socialtjänsten till vårdnadshavare, barn och unga när samtycke saknas, s. 125.

7.6.3 - Kroppsvisitation på särskilda ungdomshem

Barnrättsbyrån avstyrker förslaget eftersom det innebär ett allt för stort intrång i den personliga integriteten samt innebär en stor risk för godtycklig tillämpning av åtgärden.

Förslaget innebär att de barn och unga som vårdas på en låsbar enhet med stöd av 3 § LVU ska, utöver vad som gäller vid ankomsten till hemmet eller vid misstanke om innehav av otillåtna föremål, få kroppsvisiteras för eftersökande av vapen och andra farliga föremål, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl. Även detta förslag är en direkt implementering av fängelselagen i en vårdlagstiftning för barn.

Barnrättsbyrån anser att det är problematiskt att förslaget möjliggör en rutinmässig kontroll av barn och unga på SiS, utan några krav på dokumentation beträffande exempelvis en proportionalitetsbedömning.

Kroppsvisitation av barn och unga inskränker på grundläggande fri- och rättigheter, bland annat rätten till personlig integritet. I en sluten miljö är barn och ungas rätt till personlig integritet och privatliv redan starkt begränsad genom omfattande inslag av kontroll och disciplin.

Forskning visar att rehabilitering och möjligheten att skapa fungerande relationer mellan placerade unga och personal är avgörande för att uppnå goda behandlingsresultat.¹¹ Av utredningens enkätundersökning framgår att många (ca 32 %) av de tillfrågade barnen och ungdomarna upplever kroppsvisitationer som obekväma, förnedrande, kränkande, konstiga, obehagliga eller i övrigt jobbiga att genomgå. Utredningen å sin sida pekar bland annat på att det finns en risk att besökare lämnar otillåtna föremål till barnen. Sedan maj 2024 är det dock möjligt att villkora besök med att besökaren ska genomgå en kroppsvisitation (15 p § LVU). Barnrättsbyrån ifrågasätter därför behovet av den föreslagna åtgärden - sett till den kränkning av barnets rätt till personlig integritet och privatliv som en kroppsvisitation innebär.

¹¹ Barnrättsbyrån, Vem ska tro på mig? – en granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen, s. 19, med hänvisning till Goldson, 2003; Hill, 2005; Levin, 1998.

8.6.2 Möjligheterna att genomföra rumsvisitation på särskilda ungdomshem

Barnrättsbyrån avstyrker förslagen om utökade möjligheter till rumsvisitation eftersom det finns en risk för godtycklig bedömning av åtgärden, samt då behovet bakom en utökning kan ifrågasättas.

Förslaget innebär att rumsvisitation även ska få genomföras rutinmässigt i syfte att upprätthålla säkerheten på ett särskilt ungdomshem eller ett LVM-hem. Även detta förslag är en direkt implementering av fängeselagen i en vårdlagstiftning för barn.

Redan idag är kraven för att genomföra en rumsvisitation lågt ställda eftersom rumsvisitation får genomföras om "det behövs för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen vid hemmet". Idag krävs det alltså inte en konkret misstanke mot en utpekad person. Barnrättsbyrån ifrågasätter huruvida det finns ett behov att utöka möjligheterna till rumsvisitation.

I övrigt instämmer Barnrättsbyrån med Institutet för mänskliga rättigheters remissyttrande avseende frågan om rumsvisitation.¹²

Detta remissyttrande har föredragits av barnombud och jurist Azalea Safaei.

Ida Hellrup
biträdande generalsekreterare
Barnrättsbyrån

¹² Institutet för mänskliga rättigheter, diarienummer 3.2.1-634-2024.